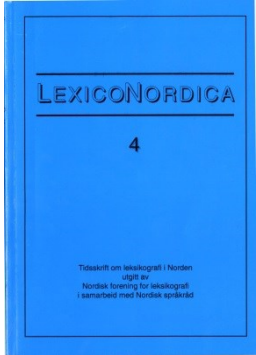

LexicoNordica

Titel:	Man vil ikke se noget, som man ser. Man vil ikke se noget således som man ser det	
Forfatter:	Hjalmar P. Petersen	
Kilde:	LexicoNordica 4, 1997, s. 119-133	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Hjalmar P. Petersen

Man vil ikke se noget, som man ser.

Man vil ikke se noget således som man ser det

This article is about the edition of a Danish-Faroese Dictionary published by Føroya Fróskaparfelag in December -95. It is also about the situation of Faroese as a language, and the author's conclusion is that the language is not a dying language. Loanwords are written according to Faroese phonology and morphology. The principle behind this is to be seen in the article. The name of the article shall be seen as a criticism of the Faroese purism, which sometimes is rather extreme in its denial of the actual language situation, making it very difficult for people to use the language in everyday communication. This has changed since the publication of the dictionary, and people are now able to use e.g. loanwords authorised in a dictionary.

1. Den færøske sprogsituation

1.1 Sprogets overlevelsesmuligheder

Det færøske sprogsamfund består af ca. 42.000 sprogbrugere med færøsk som hovedsprog. Her definerer jeg et hovedsprog som "et sprog, der bliver talt af størstedelen af befolkningen." Foruden de ca. 42.000 sprogbrugere på Færøerne, bliver færøsk også talt af de mange færinger i Danmark. En lille dansk sprogminoritet findes på øerne. De fleste forstår færøsk, og man taler overvejende færøsk til dem, selv om mange gerne svarer på dansk. Disse har næppe nogen nævneværdig indflydelse på det færøske sprogs fortsatte beståen. Dansk er vores første andet sprog, hvilket har sat sine spor – særlig i ordforrådet. Flere låneord kan og må i dag betragtes som dele af færøsk. Denne kendsgerning skal også genspejles i ordbøgerne. Senere i artiklen bliver diskussionen om stavningen af fremmedordene behandlet, samt hvilke danismer, kan anses som en naturlig bestanddel af den enkelte færøske sprogbrugers sprogudøvelse.

I 1948 blev færøsk anerkendt som officielt sprog i kirker og skoler. Færøsk fik politisk status som hovedsprog, men dog således, at dansk skal læres grundigt. At sproget fik politisk status gjorde, at man i dag bruger sproget som første sprog i skoler, kirker og i alle officielle institutioner – retsvæsenet undtaget. Dette har stor betydning for sprogets fortsatte beståen set ud fra den sociolingvistiske term statusplanlægning. Skal man gøre sig tanker om sprogets overlevelsesmuligheder ved at gøre brug af en anden sociolingvistisk term, korpusplan-

lægning, er færøsk ikke et af de germanske sprog, der er i fare for at uddø. Dette beror på, at man har en del original litteratur på færøsk, både prosa og lyrik, og mange musikbands skriver og synger på færøsk. Sproget er undervisningssprog i alle skoler og bliver også benyttet i alle kirker. Man har færøsk radio, TV og aviser, der kommer ud alle ugens dage bortset fra mandag. Teatergruppe bruger kun færøsk, og i de senere år er en hel del børnebøger, nogle tegneserier og skolebøger publiceret på færøsk. I tidens løb har man fået to Engelsk-færøske ordbøger av Skarði (1986) og í Skála, Mikkelsen & Wang (1992). Man har en ajourført Dansk-færøsk ordbog (Petersen 1995), der delvis bygger på en ældre redaktion av Jóhannes av Skarði (1967/1977), og en Dansk-færøsk ordbog forfattet af Jógvan við Ánna (1961, 1966, 1971, 1977), se Enni (1991). Alt dette er med til at styrke sprogets overlevelsesmuligheder.

Geografisk er øerne ret så isolerede. De næste årtier bliver det næppe aktuelt med f.eks. en stor dansk tilflytning til øerne. Dette er ikke helt uvæsentligt for sprogets overlevelsesmuligheder sammenlignet med f.eks. bretonsk i Frankrig, hvor man har problemer med de mange fransksprogede tilflyttere til oprindelige bretonsksprogede områder. Omgangssproget bliver fransk i skoler såvel som i børnehaver og kirker. Humphrey L. Humphreys (1993). Dette problem har man ikke på Færøerne. Hvad der vil ske på øerne som følge af en evt. olieindustri er svært at bedømme, men man kan regne med meget store samfundsmæssige omvæltninger, der vil påvirke hele kulturlivet, og som følge deraf også sproget.

Forudsætningerne for et sprogs uddøen er overvejende ydre økonomiske forhold, og et folks holdning til selve sproget. Er man stolt af sproget, eller undslår man sig for at tale det? En undersøgelse, Holm (1993) viser, at gymnasieelever har en meget positiv holdning til færøsk som sprog. Desuden bliver færøsk ikke talt af en sproglig minoritet på Færøerne. Det er ikke et sprog, der er i fare for at blive opslugt af et folk med et andet sprog som f.eks. Minor Mlabri nordpå i Indokina, Rischel (1995). Alle disse ting taget i betragtning, kan man roligt sige, at den færøske sprogsituation er meget forbedret, især set i forhold til århundredets begyndelse, hvor sproget var forbudt i kirke og skoler. Da havde man heller ikke nogen litteratur, og skriftsproget var ungt (fra midten af 1800). Sproget har gennem hele århundredet styrket sin position, takket være de spirer, der blev sået af romantikken og nationalbevægelsen. Det bør dog nævnes, at man fra politisk side ikke synes at være opmærksom på vigtigheden af at få færøsk tale og undertekster i tv'et. Desuden er bevillingerne til børne-tv yderst små, ja man må snarest betegne dem som latterlige. I en tid hvor næsten hver husstand har parabol, er det meget uheldigt, at de politiske myndigheder

ikke er opmærksomme på den fare, der for tiden kommer fra engelske film.

1.2 Den færøske purisme og færøsk talesprog

Purismens historie på Færøerne begynder i slutningen af forrige århundrede med dr. J. Jakobsen, og er videreført af bl.a. prof. Chr. Matras og prof. J.H.W. Poulsen. Dr. Jakobsen benyttede en del islandske ord, men han brugte også gamle færøske ord, der fik udvidet betydning, f.eks. *rás* 'sti' til 'bane' som i 'stjernernes baner'. I mod. færøsk betyder ordet desuden 'kanal', såsom 'tv-kanal' Larsen (1993). Denne tradition blev opfulgt af Chr. Matras og J.H.W. Poulsen. En del af purismens ord har vist sig gennemslagsdygtige, mens andre sjældent bliver benyttet. Blandt almindelige nyord kan nævne *kollvelting* 'revolution', *eyglei>ari* 'observatør', *pallbor* 'panel', *telda* 'computer', *fløga* 'CD', *kyknuskapa>ur*, *kyknudána>ur* 'celleformet' osv. Skal man imidlertid følge den strenge, færøske purisme, der bærer præg af fundamentalistisk tro, så skal alle fremmedord renses ud af sproget. Leksikografens opgave er dog mere konkret. Han/hun skal lave en ordbog, der er i overensstemmelse med den aktuelle sproglige situation. Derfor bliver han/hun nødt til at tage en del låneord med. Enhver form for kommunikation ville desuden være umulig, hvis disse ord blev renses ud af sproget. Ordbøger må derfor indeholde ord af slagsen *spitari*, *mikrofon*, *sex*, *pedalur*, *moralur*, *etikkur* og ikke kun de puristiske *fer>agevi* 'gaspedal', *ljó>tak*, *ljó>fatur* 'mikrofon', *kynsliv* 'sex' *ástig* og *føtil* 'pedal' *si>alæra* 'moral, etik', med flere. For en udenlandsk læser synes dette måske som en selvfølge. På Færøerne har det ikke været det, førend ved publikationen af EFO:1992 og i højere grad i DOF:1995.

Man kan spørge om, hvor mange konstruerede ord der bliver brugt i talesproget. Et illustrerende eksempel af den færøske talesprogssituation er belyst af Godtved-Jacobsen og Nattestad-Steintún (1996). De har gjort et talesprogseksperiment, hvor de valgte 50 fremmedord. Ordene blev sat ind i en dansk kontekst. Forsøgspersonerne skulle oversætte den danske tekst. Godtved-Jacobsen og Nattestad-Steintún ville have fat i ord som *tænasta* for *service*, *kaffibú* for *café* osv. Fem kvinder og fem mænd i 20–30 års alderen fik sætningerne forelagt. Først skulle forsøgspersonerne oversætte ordene til deres eget talesprog. De fik derefter at vide, at de skulle lave en ny oversættelse, men nu skulle de oversætte sætningerne til så godt færøsk som overhovedet

muligt. Resultatet var ganske interessant, og genspejler forskellen imellem almindeligt omgangssprog og det sprog, puristerne ønsker sig. Hver forsøgsperson oversatte gennemsnitligt 9 af de 50 ord "ret", da oversættelsen var spontan. Anden gang – da de havde fået besked på at tænke sig om – var resultatet 22 "rette" ord ud af 50. Dette viser, at man i mange tilfælde ikke har en del af purismens ord i korttidshukommelsen, kun i langtidshukommelsen. Ordene er ofte ikke en naturlig del af sprogbrugerens kompetence, men kan for en del blive det, hvis de bliver brugt af f.eks. TV og radio samt aviserne, og retfærdigvis bør også nævnes, at man i de sidste årtier har set en hel del nyord slå an, just fordi medierne og børnebøger bruger dem.

1.3 Ordforrådet genspejlet i ordbøger

Jakobsens og Steinatúns undersøgelse er interessant, men på trods af dette faktum, har purismen en udpræget tendens til ikke at ville, eller psykologisk kunne, acceptere den aktuelle færøske sprogsituation, forstået således, at den ikke vil have en del af det færøske ordstof af udenlandsk oprindelse genspejlet i ordbøger og andre tekster. Holdningen er tydelig i forordet til 1967-udgaven af Donsk-føroysk orðabók:

Den aktuelle færøske sprogsituation er den, at flere ord, der bliver brugt i talesproget, ikke er medtaget i skriftsproget. Lige siden man begyndte at blive opmærksom på det færøske sprogs situation, og man for alvor begyndte at arbejde med sproget, har man anset dem [danismerne og fremmedordene] for at være ufærøske, selv om folk generelt benyttede dem. Færinger har altid været purister i deres sprogpolitik. Disse ord er heller ikke taget med i denne bog.¹ (av Skar*i* 1967; min oversættelse).

I 1995 redaktionen af den Dansk-færøske ordbog valgte redaktionen bevidst at tage en del fremmedord med. De blev, efter islandsk og norsk model, stavet i henhold til færøsk fonologi og morfologi. Brugeren skulle kunne finde et ord for et andet, hvad enten det så var af færøsk eller fremmed oprindelse, og vigtigst af alt, ordbogen skulle så vidt muligt genspejle den aktuelle færøske sprogsituation. Vi fandt det vigtigt, at undgå en fremmedgørelse af sprogbrugeren, jf. Weyhe E. (1995), og at man for så vidt som muligt skal komme uden om det, E.

¹ "Málstøðan í Føroyum er tann, at mong orð, sum vanligar verða nýtt manna millum, hava ikki fingið innivist í bókamáli. Tey hava, heilt frá tí at áhugin fyri málinum vaknaði, og farið varð rættiliga undir at arbeiða við tí, verið hildin at vera óføroysk, tó at fólk yvirhøvur nyttu tey. Føroyingar hava so í málstrevi sínum alla tíðina verið tað, vit kunna kalla málreinsarar. Tílk orð eru heldur ikki tikin upp í hesa bók."

Haugen kalder *schizoglossia*². Enhver kan vel også se, at det er ganske meningsløst, at gøre seriøse leksikografiske arbejder efter citatet ovenfor. I DFO:1995 valgte vi en mellemvej, og medtog en del nyord sammen med fremmedordene, for ad den vej muligvis at kunne introducere nyordene ind i sproget, eks. *akkumulator* og *ravlø>a*; *egoisma* og *særlystur*, *sjálvsøkni*; *gir* og *gervi*. Det er nu op til hver enkelt, hvilket ord han/hun vælger at skrive, og dette har man ikke før praktiseret i ordbogsredaktioner på Færøerne, undtagen delvis i EFO:1991. (Forkortelse for Ensk-føroysk or>abók).

Denne pragmatiske holdning til sproget og ordbogsarbejder er imidlertid ikke ny. Long (1967) skrev en anmeldelse af den Danske-færøske ordbog fra 1967. Her efterlyser han flere almindelige talesprogsord af udenlandsk oprindelse. Også karakteriserer han den færøske purisme som en institution, der vil ensrette sproget. Long skriver:

Bogens hensigt er altså ikke at give et billede af færøsk, således som det er eller som det var, da folk her tænkte på færøsk. Den er tænkt som et redskab til at ensrette sproget efter hovedet på mænd, der har slået sig sammen til at klække en ny, glamorøs oldnordisk sprogfugl Fønix.³

Det bør fremhæves, at det er et meget centralt emne, Long her kredser om. Dette, at man ad puristisk vej prøver på at *lave* et sprog og ikke accepterer den aktuelle sprogsituation. Long mener, at 1967 redaktionen bl.a. skulle indeholde ord som *avdanka>ur* 'afdanket', *feilur* 'fejl', *kobling* 'kobling', *avlurta* 'aflytte' *diet*, *aforisma*, *avske>* 'afsked', *straffur* 'straf' ...

I nyere tid har man også set sådanne synspunkter, jf. Niclasen (1994), Thomsen (1993 og 1996), Andreassen (1995), Petersen. (1995). Thomsen mener, at man bliver nødt til at acceptere en større del af talesproget i skrift og også i ordbøger. Ofte bliver låneordene vurderet som hørende til lavsproget, mens nyord hører til højsproget. Lavsproget er i denne sammenhæng det almindelige færøske talesprog. Petersen (1995) mener, at man groft sagt kan dele danismerne op i to grupper. Nogle er mere danistiske end andre, mens andre igen er blevet forfærøsket (hvis man må have lov til at benytte disse to udtryk). De FF danismer er sådanne, som er blevet en del af sprogbrugerens naturlige sprogudøvelse, bl.a. fordi man enten ikke har noget færøsk ord, eller fordi de færøske ord kan virke umoderne og til tider

² Haugen siger om *schizoglossia*: "En slags personlighedsspaltning, som har gjort mange mennesker språklig splittet og usikre" Her fra Thomsen (1995).

³ "Bókin er altso ikki ætla> at skula geva eina mynd av føroyskum máli, sum ta> er ella sum ta> var, tá i> fólk her hugsa>i á føroyskum, men sum eitt ambo> til at einsrætta máli> eftir høvðinum á monnum, sum hava tiki> seg saman um at fáa klakt ein nýggjan, glæsiligan norrønmálsfugl Fenix" (Andreassen 1979:208).

lattervækkende. Et godt eksempel på dette, er de meget almindelige ord *forelska*, *forelskils*. I redaktionen fra 1977 oversætter Skarði av J. *forelske* således:

forelske *f. sig i*: fáa hug á, leggja ástarhug á, fáa yndi el. tokka til; *f-t ásttikin*; *f-t i en pige*: góur við eina gentu; *være f-t i hinanden*: vera gó, verða blí; *blive (være) f-t i*: fáa (hava) hug á; *han blev f-t i hende*: honum rann tyður at henni (el. til hennara); *de blev f-t i hinanden*: har runnu ástir saman.

Dette er forandret i 1995 udgaven til:

forelske *s. forelske sig i forelska seg í*, fáa hug á, fáa yndi el. tokka til; *forelsket i en pige forelskaður* í eini gentu, góur við eina gentu; *være forelsket i hinanden* vera gó, vera forelska; *være forelsket* vera forelskaður; *han blev forelsket i hende* hann varð forelskaður í henni, hann fekk hug á henni; *de blev forelsket i hinanden* tey blivu forelska í hvørjum ørum

Og i artiklen **forelsket** er oversættelserne: *forelskaður*, *forliptur*, *ásttikin*, *alskhugaður*, *tokkabundin* (at einum). av Skarðis *leggja ástarhug á* el. *honum rann tyður at henni* er umulige såvel i en moderne tekst som i tale. De kan måske bruges i meget høj og fornem stil. Oversættelserne i 1995 redaktionen er i overensstemmelse med den aktuelle sprogsituation, og de er med vilje blevet knæsat, fordi sprogbrugeren skal kunne have mulighed for at bruge et talesprogsord, men nu med den forskel fra tidligere, at de har en ordbogsautoritet bag sig.

Et ord som *forelskaður* eller *forelskils* er accepteret af (næsten) alle sprogbrugere. Modsat nægter folk kategorisk at benytte visse andre danismer. Det er ligesom de har en fingerspidsfornemmelse for, hvilke danismer, der er acceptable, og hvilke, der ikke går an. Situationen er selvfølgelig noget forenklet; men det ville ikke desto mindre være umuligt at få nogen til at bruge f.eks. ordet **smukkur* 'smuk' Thomsen (1996). Grunden hertil kan være, at man har et godt færøsk ord *vakur*. Og alligevel. Selv om man har *vakur* 'pæn, smuk' og ikke tillader **smukkur*, så har samme sprogbruger ikke noget imod at bruge ordet *penur* 'pæn'. *Penur* er endda almindeligere end *vakur*. Problemstillingen omkring denne fingerspidsfornemmelse hos sprogbrugeren over for forfærøskede danismer og danistiske danismer er et meget interessant psykologisk fænomen, fordi der rent teoretisk ikke skulle være noget i vejen for, at man kunne benytte **smukkur*, især da man kan bruge *penur*. Jeg vover mig ikke ind på nogle vidtløftige forklaringer af dette fænomen, men dette har ført mig frem til den foreløbige konklusion, at nogle danismer er mere danistiske end andre.

Som nævnt har 1995 redaktionen af Dansk-færøsk ordbog gjort nogle grundlæggende ændringer i forhold til den puristiske sprogholdning, således at hovedvægten i den nye redaktion er gået fra det puristiske synspunkt over til en pragmatisk løsning af det redaktionelle problem. I forlagets indledning til 1995 udgaven ses holdningsændringen tydeligt:

Sprogbrug er hver enkelts sag. Derfor skal sprogpolitikken også bringes i overensstemmelse med dette. I det moderne samfund har folk en demokratisk ret til at tage del i sprogpoltiske afgørelser, og dette skal afspejles i de ordbøger, der er ment som brugsbøger for offentligheden.⁴

Det, som bl.a. ligger i at sprogpolitikken skal bringes i overensstemmelse med den enkeltes sprogbrug, og at offentligheden skal have en medbestemmelsesret, er, at den færøske purisme i høj grad har båret og stadig bærer præg af diktat. Dette ses tydeligt i sprognævnets pjece *Or>afar*, der har en udpræget skolemesterholdning og til tider en uhøflig tone.

Den puristiske holdning til sproget medførte, at hvis av Skar>i, der redigerede de foregående to Danske-færøske ordbøger, ikke kunne oversætte et ord, hvad enten det så var et fremmedord eller en danisme, så tog han det overhovedet ikke med som opslagsord, selv om man i talesproget benytter og benyttede ordene. Et sådant leksikografisk synspunkt volder brugeren visse problemer, fordi det ikke altid er muligt at lave færøske nyord for fremmedordene. Brugeren står da i en situation, hvor han ikke er kommet nogen vegne i sin søgen. Hvis de så prøvede at skrive fremmedordene eller låneordene, kunne der til tider herske det, man roligt kunne kalde kaotiske eller snarere anarkistiske tilstande. Et illustrerende eksempel fra aviserne er skrivemåden af *pædagog*. Blandt forslag til stavning af dette ord har man set:

pedagogur
pedagokur
pedakogur
petakokur

og andre muligheder findes også såsom:

petakogur
pedakokur
pædagogur

⁴ D.e.: "Málbrúk er alra søk, og málpolitikkurin eigur tí eisini at skipast sum alra søk. Í nútí>arsamfelagnum hevur fólkí> ein demokratiskan rætt til at vera við í málpolitiskum avger>um, og hesi við>urskifti eiga eisini at endurspeglast í or>abókum, i> ætla>ar eru sum brúksbøkur hjá almenninginum".

pædagokur
 pædakokur
 pætakokur
 pætagokur

I 1995 redaktionen valgte vi stavemåden *pedagogur*, men medtog også det færøske nyord *námsfrøingur*. Ved at give dette meget benyttede fremmedord en færøsk skriftform, får sprogbrugeren en norm at holde sig til, samtidig med at han/hun kan vælge imellem fremmedordet og et hjemmelavet ord (*námsfrøingur*).

Problemstillingen omkring medtagelse af fremmedord blev delvist løst i Engelsk-færøsk ordbog (1992). Her så man for første gang en hel del fremmedord i en færøsk ordbog samt et forsøg på at give dem en færøsk stavemåde. Jeg ved ikke, om redaktørerne har diskuteret problemet med det færøske sprognavn *Málnevndin*, men i hvert fald anså jeg deres behandling af dette ømtålelige emne inden for færøsk sprogdebat som et fingerpeg i den retning, færøsk leksikografi i fremtiden vil gå. Fra deres ordbogsarbejde kan bl.a. nævnes *cowboy* til *cowboyur*. DOF:1995 har *kovboy*. Ordet *moccasin* staver de *mokkasina* o.s.v.. Her er stavemåden tilpasset til det færøske alfabet og den færøske udtale. Det samme gælder for *masseur* til *massørur*, *garage* til *garasja*, *balle* til *ballett*, *cite* til *sitera*.

2. 1997 redaktionen af Donsk-føroysk orðabók

I nov. 1993 begyndte arbejdet med redaktionen af Donsk-føroysk orðabók. I dec. 1995 blev bogen publiceret. I praksis betød redigeringen, at av Skarðis ordbog fra 1977 blev skannet ind på redaktionsprogrammet *RiSt*. Dette er en forkortelse for det færøske *Ritstjórnarforrit* 'redaktionsprogram'. Desuden blev de danske opslagsord i *Retskrivningsordbogen* fra 1991 skannet ind på samme program. Arbejdssætningen lød på, at redaktionen i hovedtrækkene skulle indsætte flere danske opslagsord, men ellers ikke gøre nogle omfattende forandringer i manuskriptet fra 1977. Fróskaparfelag ansatte forfatteren til denne artikel som hovedredaktør. Nogle måneder senere blev M. Staksberg knyttet til projektet som medredaktør, hvilket var af stor menneskelig betydning; også var det en stor hjælp i forskellige redaktionelle såvel som i sprogpoltiske tvivlsspørgsmål. Som arbejdet skred frem stod det mig klart, at det ikke ville være særlig hensigtsmæssigt at publicere en ordbog, der ikke grundlæggende reviderede J. av Skarðis ordbog fra 1977. Det ville være på sin plads at fjerne flere af hans oversættelser, fordi de aldrig, eller yderst sjældent,

blev brugt i skrift, og aldrig i talesproget. Man har på Færøerne også erfaring med, at det økonomisk ikke er særligt fordelagtigt at redigere en ordbog, der ignorerer den aktuelle sprogsituation. En sprogsituation, der er præget af en del danismer og fremmedord. I 1986 forsøgte Føroya Fróðskaparfelag sig med en Engelsk-færøsk ordbog (Ensk-føroysk orðabók, J. av Skarði), der bygger på meget strenge, puristiske principper, hvilket medførte, at flere almindeligt benyttede låneord i færøsk ikke blev taget med i bogen. En mængde af de almindeligste opslagsord blev forbigået, fordi man ikke havde nogen oversættelse. Ordbogsbrugeren fik derfor i mange tilfælde ikke nogen hjælp. Salgstallet blev også overmåde lille, hvilket ryddede vejen for í Skála, Mikkelsen og Wangs kommercielle Engelsk-færøske ordbog fra 1991.

2.1 Muligheder inden for tosprogede ordbogsarbejde på færøsk sprogområde

En bog, der kom mig i hænde på et meget belejligt tidspunkt ved redaktionsarbejdet var *Kulturens Gesandter* efter Lund og Hansen (1994). Deres opdeling af fremmedord var meget behjælpelig, og også Larsens artikel i *Málting* (1993) om J. Jakobsens puristiske arbejder.

Hvad angår nyord, har man mulighed for at benytte et gammelt færøsk ord således, at det får udvidet betydning: *rás* 'sti' → 'bane/kanal', *básur* 'bås' → 'stand', *deild* 'afdelte stykke, spec. stykke jord' → 'afdeling; rubrik; sektor', *teigur* 'jordlod' → 'kolonne, spalte' og *fløga* 'lag hø' → 'CD'. Man kan også låne islandske ord ind i sproget: *bókmentir* 'litteratur', eller norrøne ord. De norrøne og islandske ord er tilpasset færøske udtaleforhold og lydlove, f.eks. norrønt *ljá* 'låne' til færøsk *lígja* 'lease'. Det er selvfølgelig også muligt at lave nye sammensætninger som *framaskni* 'ambition', *pallborð* 'panel', eller løsere sammensætninger *lærdur háskúli* 'universitet'. En anden mulighed er at benytte gamle suffikser analogt med andre ord i sproget som i *telda*. Dette princip er ikke meget benyttet⁵. Som man ser, er dette purismens arbejdsmetode.

Man bliver dog nødt til at tage en del fremmedord med i ordbogsredaktionen. En mulighed er da at give fremmedordene, der i forvejen har tilpasset sig færøsk fonologi og morfologi, en færøsk ortografi. Dette blev gjort i EFO:1992, og i et større omfang i DOF:1995. To eksempler er nok, idet vi nedenfor kommer nærmere ind på stavningen

⁵ J.H.W. Poulsen lavede ordet *telda* "computer" efter modellen *dalur* "dal" : *deld* "lille dal" : *tal* "tal" : **teld* + *a* (hvor *a* er en bøjningsendelse) "computer".

af fremmedord i mod. færøsk. Eksemplerne er *sitat/citat* og *garasja/garage*. Til tider har man i færøsk både et låneord og et færøsk ord. F.eks. *fløktur/innvikla>ur/komplisera>ur*. I det nævnte tilfælde er det nødvendigt at have i hvert fald *innvikla>ur* med, idet man har visse nuanceforskelle. En motor f.eks. kan ikke være *fløktur*, men den kan udmærket godt være *innvikla>ur* eller *komplisera>ur*. Ligeledes kan et menneskesind ikke være *fløkt*, kun *innvikla>* eller *komplisera>*.

I færøsk såvel som i andre sprog findes også en del oversættelseslån. Et eksempel i EFO:1992 er *defrost* til dansk *afise* til færøsk *avísa*. Oversættelsen er led for led. Sådane er der flere af i DFO:1995. Det bør vel nævnes, at EFO:1992 ikke er en ordbogsredaktion. Forfatterne har købt Gyldendals Engelsk-danske ordbog. Det eneste de har gjort er at oversætte den danske tekst til færøsk. Dette er meget betænkeligt, især da de påtænker en Færøsk-engelsk ordbog. Den kommer nu indirekte til at gå igennem et tredje sprog: dansk.

I nogle tilfælde kan man i en sammensætning oversætte betydningen således, at en dansk sammensætning bliver oversat med en færøsk, men således, at hvert led i sammensætningen benytter forskellige ord, f.eks. *rideknægt* : *hestasveinur*. Ordene er lavet af henholdsvis *ride* + *knægt* og *hestur* 'hest' + *sveinur* 'dreng'.

I en del tilfælde er selve betydningen af ordet misforstået. Som eksempel kan færøsk *lammitera* 'larme' og dansk *lamentere* 'klage' nævnes. Et andet eksempel er det franske *petit* 'lille', der bliver til færøsk *petti* 'en smule', og det engelske *business* til adjektivet *besnissa>ur* 'udspekuleret'. Disse ord er opstået i en konkret talesituation, ikke foran en computer, hvor redaktionsarbejdet foregår. Dog er de meget interessante. Blandt hybriderne i færøsk kan man nævne: *bangheit*, *bangilsi* 'ængstelse', *irriterilsi* 'irritation', *rimpilsilsi* 'nymfomani', *formerkjá* 'mærke, fornemme, føle' og sådanne som *anti-borgaraligur* 'antiborgerlig'. Det sidste kan muligvis være lånt ind i sproget som ét ord.

2.2 Stavemåden af fremmedord i DOF

Det færøske skriftsprog bygger på en etymologisk norm, der stammer fra midten af 1800-tallet. Skriftsproget volder en del problemer, fordi der er så stor forskel imellem skrift og tale. Det var bl.a. en grund til, at medredaktøren M. Staksberg og jeg valgte at skrive de fremmedord, der forekommer i ordbogen, i henhold til færøsk fonologi. Bøjningsmæssigt volder ordene ikke noget problem, idet de automatisk falder ind i produktive færøske bøjningsklasser. Man finder sågar eksempler med

ord, der går ind i lukkede ordklasser så som *kartong* : *kartengur* analogt med *stong* : *stengur*.

-tion ord. Selv om ord med *-tion* ikke før har været meget at se i ordbøger – undtagen i EFO:1992 – så har man traditionelt skrevet dem *-tión* i bl.a. aviserne. EFO:1992 bruger den norske skrivemåde med *-sjón*, norsk *-sjon* – hvilket også svarer til den færøske udtale af *-tion*. I begyndelsen af redaktionsarbejdet havde vi *-sjón* i DOF. Dette blev senere hen revideret. Resultatet er *-tión*. Således følger ordbogen den almindelige færøske skrivemåde fra aviserne, samt de få ord, der findes i *Mó›urmálsor›abók Føroyamálsdeildarinna*, hvor f.eks. *konfirmation* er skrevet *konfirmatión*. Stavemåden med *-tión* volder ikke nogle pædagogiske problemer, fordi det er en meget enkel regel, der siger, at alle *-tion* ord skal skrives med *-tión*. Modsat bliver ord på *-sion* skrevet *-sjón* i ordbogen, d.e. *pension* til *pensjón*. Den første skrivemåde *-tión* er den almindeligste i færøske tekster i dag, mens man endnu vakler med hensyn til *-sion* imellem *-sión* og *-sjón*.

Garage-ord. Hvor man har en S-udtale, benytter ordbogen konsekvent skrivemåden *sj*. Dette er i overensstemmelse med EFO:1992. Skrivemåden har vundet hævd i aviser og tv. Her ser man jævnligt f.eks. *reportasja*, *massasja* og andre.

Ord med c. Hvor *c(h)* lyder som *s* har vi i DOF:1995 gennemgående bogstavet *s*, f.eks. i *sirkul*, *sitat*, *sjarmera*. Nogle ord, der kan defineres som citatord, har bevaret deres oprindelige stavemåde: *caddie*, *callgirl*, *cappuccino*, *chador*, *chagrin* ... Ordet *centimeter* er det eneste ord, der har begge muligheder: *centimetur* og *sentimetur*. Dette har sine indlysende grunde. I de tilfælde, hvor man har palataliseret udtale i låneordet, bruger ordbogen *k*: *check* til *kekkur*. Foran fortunevokal er *k* palataliseret i færøsk. Hvor man har mulighed for to stavemåder i dansk, har vi kun den ene i ordbogen: *cimbrer*, *kimbrer* til *kimbrari*. Ét ord har palatal udtale foran en bagtungevokal *choker*. Her bruger DOF:1995 *tjokari* for at imødekomme den dialektale udtale med [tj] visse steder, f.eks. i Eysturoy og på Su›uroy.

cc bliver skrevet som *ks*, da det lyder sådan: *accent* til *aksent*, *accept* til *aksept* ...

x bliver skrevet som *ks* da udtalen er /ks/, f.eks. *taxi* til *taksabilur*; dog valgte vi at skrive *sex* som *sex*, dette var mest for *stemningens* skyld. I de tilfælde, hvor *x* lyder som *s*, bliver det skrevet med *s*, som i *xylofon* til *sylofon*.

Ballett-ord. Ifølge færøske udtaleregler og de nye trykforhold, der er en følge af låneordene, så skulle et ord som *ballet* være stavet *balett*. Dvs. med et *l* og to *tt*. Trykket ligger på *'-lett* og vokalen foran er halvkort. Det samme gør sig gældende i ord som *fallit*, *stilet*, *kotelet*.

For ikke at skabe forvirring i, valgte redaktionen at stave ordene *fallit*, *billet* og *ballet* som *fallitt*, *billett*, *ballett*. D.e. en kombination af det danske skriftbillede og en delvis tilnærmelse til færøske udtaleregler (med *-tt* i endelsen; med en tilnærmelse er ment, at stavemåden ikke er som efter udtalen, d.e. *falitt*, *bilett*, *balett*.) Skrivemåder såsom *ballett* blev desuden brugt i medierne og af forskellige skribenter. Låneord med ét *l*, fleks. *kotelet*, *stilet*, blev skrevet *kotelett* og *stilett*. Dette er efter færøske udtaleregler og i henhold til det danske skriftbillede. Uheldigvis har jeg fundet en fejlskrivning i ordet *paillet* som blev til *paillett*. Efter *fallitt* argumentationen skulle man have *paillett*. Muligheder for andre fejl er selvfølgelig også til stede.

I ordet *jazz* har vi valgt (med forbillede i islandsk og stavemåden i den snarlige Færøsk-færøske ordbog) skrivemåden *djassur*, mens *z* i *lazaret* er skrevet *lasarett*.

Udtalen af *ei* i mod. færøsk er /ai:/ undtagen i Nordstrømødialekten, Østerø og på Norderøerne, hvor /ai:/ *ei* falder sammen med /oi:/ *oy* til /oi:/, f.eks. *eiga* 'eje' og *oy>a* 'ødelægge' til /oi:ja/. En del fremmedord har en stavemåde med *ai*, *aj* el. *ej*. Blandt disse kan man nævne: *AIDS*, *arkaisering*, *balalajka*, *haiku*, *hebraisk*, *kaj*, *kalejdoskop*, *kokain*, *maj*, *majs*, *naiv*, *samurai*. Ordene *naivur* og *kokain* har tryk på *-i*. Derfor har man ikke nogen diftongisk forbindelse. De andre ord bliver i DOF:1995 stavet: *aids*, *arkaisering*, *balalaika*, *haiku*, *hebraiskur*, *kai*, *kalaidoskop*, *mai*, *mais*, *samuraiur*. Ordene må skrives med *ai*, fordi de ikke har en [oi:] udtale i de nævnte dialektområder. Hvis vi skrev f.eks. **kei*, ville udtalen være /koi:/ i det område, hvor *ei* og *oy* bliver udtalt som /oi:/. Udtalen er ikke **/koi:/*, men */kai:/*. Derfor skrivemåden *ai*.

Det er dog med fortrydelse, at vi valgte at skrive *wire*, *praje*, *sky-light*, *nylon* som *veirur*, *preia*, *skeilett*, *neilon* og ikke som *vairur*, *praia*, *skaillett*, *nailon*.

-ll ord. Udtalen af bogstavkombinationen *ll* i mod. færøsk er [dl] såsom [adlir] *allir* 'alle'. En hel del fremmedord har en lang [l:] udtale. Udtalen er markeret i selve ordbogen: **krokodilla** [-'dil:-]. Vi har kun taget trykstavelsen med for ikke at komplicere læsningen. Grunden til, at langt [l:] er markeret i ordbogen er, for at det skal være muligt for udenlandske brugere at vide, hvornår *ll* bliver udtalt som [dl], og hvornår det bliver udtalt som [l:].

-il og **-ul** endelsen. I nogle tilfælde kan man vælge imellem en *-ul* eller en *-il* skrivemåde i et ords endelse. I dialekterne har man enten [il] eller [ul]. Hovedprincippet i DOF:1995 er, at der hvor man ikke har palataliseret udtale af klusilen, benytter ordbogen *-ul*. Det samme gælder, hvor man kan påvise et etymologisk *-ul*. Dette er i ord som *vinkul*, *fábul* (< fabula), *nikkul*, *apostul* (<apostolos), *tittul* (<titulus),

monokkul, triangul (<triangulum), *tempul* (<templum), *partikkul, sirkul* (<circulus), *tabernakku* (tabernaculum).

Hvor man har ord, der står i forbindelse med personer og begreb i bl.a. europæisk historie, har vi i redaktionen valgt at beholde den oprindelige stavemåde, f.eks. *calvinisma, celsius, freudianari* (ikke *froydianari*), *marxisma* (ikke *marksisma*), *xantippa* (ikke *santippa*), *Zeus* (ikke *Seus*), *Poseidon* (ikke *Posaidon*) o.s.v.

3. Ordbogsarbejder i et lille samfund samt konklusion

Det er næsten unødvendigt at sige det. Færøerne *er* et lille samfund. DOF:1995 blev finansieret af *Orðabókagrunnurin*. Fonden har ikke uanede mængder af penge at råde over (ca. 700.000 kr. i nov. anno 1996), og da den har finansieret DOF samt dele af lønningerne til arbejdet med den Færøsk-færøske ordbog, er det selvfølgelig nødvendigt med nye kapitaltilskud. Trykomkostningerne af DOF blev båret af en fond under *Føroya Landstyri*. Fonden har et vist pengebeløb, som er afsat til trykningen af ordbøger, særlig inden for Fróðskaparseturs regi. De menneskelige resurser er også få. For tiden har man oparbejdet et velfungerende ordbogsteam på *Føroyamálsdeildin* (Afdelingen for færøsk sprog, litteratur og folkeminddeforskning), men man kan kun frygte, at når de er færdige med den Færøsk-færøske ordbog, at de så ikke har finansielle muligheder for at forsætte med at arbejde på instituttet i ret lang tid fremover. Det er en skam, idet man kommer til at miste kompetent arbejdskraft. Jeg fik god hjælp med korrekturlæsningen af manuskriptet af de to på ordbogsteamet på *Føroyamálsdeildin* Jógvan í Lon Jacobsen og Zakaris Svabo Hansen. Også var medredaktøren Marius Staksberg en god rådgiver da forskellige emner skulle diskuteres og løsninger findes. Jeg var også heldig med andre korrekturlæsere. Dette var kyndige folk som Valdemar Dalsgaard og Kirsten Brix og medredaktøren Marius Staksberg (for at nævne nogle), men pga. en begrænset, økonomisk bevilling og et deraf følgende tidspres, fik disse folk ikke mulighed for at arbejde med projektet i længere tid. Dette er en konsekvens af manglende finansielle bevillinger, hvilket desværre er vilkårene for kulturelle arbejder i små samfund som det færøske.

De to tosproglige ordbøger, der er publiceret i halvfemserne viser et holdningsskift vedrørende behandlingen af flere almindelige talesprogsord. Dette afspejles i nogen grad i EFO:1992 og i endnu højere grad i DOF:1995. Det er uundgåeligt, at disse ordbøger ikke kommer til at skabe en norm, hvilket bl.a. ses af stavemåder så som: *reportasja, garasja, konfirmati3n, sjarmerandi, kovboybuksur, ballett* med flere.

Den aktuelle sprogsituation taget i betragtning, er det formålsløst og umuligt at lave ordbøger på Færøerne, uden at tage sådanne ord med. Ordbogen indeholder i mange henseender såvel nyord som almindelige talesprogsord af udenlandsk oprindelse. Brugeren bestemmer da selv, hvad for et ord han vælger.

Økonomisk er det en tung byrde at lave ordbøger i et lille sprogsamfund, og det har også den ulempe, at det ikke er muligt at starte på en ny redaktion med det samme, således at man kan forbedre eksisterende ordbøger. Den dansk-færøske ordbog blev trykt i 5000 eksemplarer. Det kommer til at tage nogen tid før disse er solgt, og man kan næppe forvente, at folk køber en ny ajourført redaktion af ordbogen efter en 5–6 års periode, særlig pga. prisen, der er 380 kroner. På trods af disse fakta erfarede vi, efter at have arbejdet med manuskriptet i et år, at forlaget *Sti>in* også var i gang med en Dansk-færøsk ordbog. Initiativet blev taget af Wang, í Skála og Mikkelsen, d.e. de samme personer, der har udgivet den Engelsk-færøske ordbog fra 1992. De fik et tilbud om samarbejde, men afslog. Man kan derfor inden for ganske kort tid se to Dansk-færøske ordbøger. Dette kan selvfølgelig have sine fordele for brugeren, men i et så lille sprogsamfund som det færøske, er det spild af kræfter, der burde være forenede. Her må man blot konstatere, at desto mindre samfundet er, desto større tvistigheder.

Det påstås, at sprog har stor betydning for nationalitetsfølelsen. På Færøerne er sproget hos nationalbevægelsen et nationalitetssymbol. De betragter sproget nærmest som en museumsgenstand, der ikke skal bruges, men kun skues og tages frem til polering for støv engang imellem. Det er et symbol på lige fod med grindedrab, kædedansen og fåreslagtingen, for nu at nævne nogle ting. Talesprogssituationen er den, at man har norrøne arveord, nyord, islandismer, danismer og fremmedord. En del af sprogbrugerne – særlig af fundamentalistisk, nationalistisk støbning – vil ikke vedkende sig dette faktum. Dette gælder især danismerne og fremmedordene. Dog er de ikke blege for at benytte disse ord i deres omgangssprog. Det er derfor en lille omskrivning af Nietszches (1894): "Jeg kalder det en løgn: *ikke* at ville se noget, som man ser, *ikke* at ville se noget *således* som man ser det", der ligger bag overskriften i denne artikel.

Litteratur

- Andreasen, Hanus 1995: Vegir til springvatni>. I: *Sosialurin nr. 65, 1. apr.* Tórshavn.
- DFO 1967 = *Donsk-føroysk or>abók* 1967. Red.: Jóhannes av Skar>i. I: Føroya Fró>skaparfelag. Tórshavn.

- DFO 1995 = *Donsk-føroysk orðabók* 1995. Red.: Hjalmar P. Petersen. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- EFO 1992 = *Ensk-føroysk orðabók* 1992. Red.: Anfinnur í Skála, Jonhard Mikkelsen og Zakarias Wang. Stívin. Hoyvík.
- Enni, Jóhannes 1991: Jógvan við Ánna og lívsverk hansara. *Varðin* 58, 256–258.
- Hansen, Erik & Lund, Jørn 1994: *Kulturens Gesandter. Fremmedord i dansk*. Munksgaards Sprogserie. København.
- Holm, Elisabeth 1993: Áskoðanir um mál í miðnámsskúlunum. I: *Málting* 9, 2–11.
- Humphrey, Lloyd Humphreys 1993: The Breton language: its present position and historical background. I: *The Celtic Languages*. red. Martin J. Ball sammen med James Fife. Routledge. London and New York.
- Jacobsen-Gotved, Lisbeth & Steintún-Nattestad, Mona 1992: Hvørji orð verða nytt í føroyskum í dag. I: *Málting* 2, 35–41
- Larsen, Kaj 1993: Hin fyrsti málreinsarin. I: *Málting* 9, 12–19.
- Long, Ricard 1967: *Donsk-føroysk orðabók* (ummæli). I: *Dagblaðið* 1967. Her fra: *Kveikt og kannað* (red. H. Andreasen, Føroya Skúlabókagrunnur. 1979.)
- Niclasen, André 1992: Tann skeiva málrøktarakósini. I: *Málting* 4, 2–11.
- Nietzsche, Fridrich: 1894. *Antikrist. Forbandelse over kristendommen*. København. Hans Reitzels Forlag. Oversat af Helligsøe A. efter *Fluch auf das Christentum, 1894*.
- Petersen, Hjalmar Páll 1995: Innlænt orð í føroyskum. I: *Málting* 13, 2–8
- Rischel, Jørgen 1995: *Minor Mlabri. A hunter-Gather Language of Northern Indochina*. Museum Tusulanum Press. University of Copenhagen.
- Thomsen, Jonny 1993: Eitt sindur um orðabókagerð. I: *Málting* 7, 2–13.
- Thomsen, Jonny: 1996: Brúka argjakonur lepastift ella nyta argjakvinnur varrastift. I: *Málting* 16, 10–24.
- Weyhe, Eivind 1996: Genitiven i færøske grammatikker – et problem-barn. I: *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejsskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. Udg. Institut for dansk Dialektforskning. C.A. Reitzels Forlag. København.